

Kuinka Koivisto vakuutti äänestäjät presidentin valitsijamiesvaalien vaalitentissä 1982?

MATTI LEIWO

ABSTRACT

How did Dr. Koivisto convince the voters in the TV interview in 1982?

In the presidential election of 1982 Mauno Koivisto got 43,1 % of the votes and was elected president. His pre-election interview on TV was watched by 82 % of the voters. According to ratings, he was regarded the most convincing of the presidential candidates.

The present paper describes some aspects of the political interviews as discourse. In these interviews the topics are treated in a way unfavourable to the interviewee. The interviewer and the interviewee do not have a common goal, they are neither polite nor co-operative.

The aim of the interviewee is to maintain his credibility while ignoring interpretations, implications and facts unfavourable to him. In this paper some submaxims of the co-operative principle are developed to describe the use of the question and the answers that deal with doxastic and other attitudes. The credibility of the interviewer and interviewee is discussed from the point of view of the breach of the co-operative and politeness principles and their verbal and nonverbal behaviour (hesitation, pitch, drawls and fragmented speech, breaks etc.).

Further, some critical points of the interview — the opening of the discussion and the conclusion of the episodes dealing with socialism and Nato arms — are subjected to a detailed analysis as regards both the content and the presentation of the interlocutors.

Johdantoa

Vuoden 1982 presidentinvaalien television vaalienteissä presidentiksi valitun Mauno Koiviston haastattelu oli 11. 1. 1982. Vaaleissa Koiviston valitsijamiehet saivat 43,1 % äänistä ja Koivisto 144 valitsijamiestä (äänestyksessä 167 ääntä). Koiviston vaalitentti oli suosituin ehdokkaiden haastatteluista, ja sitä seurasi 82 % äänioikeutetusta väestöstä (Oksanen 1982, 8—9). Vaikka vaalitentti ei ole Koiviston menestyksen suoranainen syy, Koivisto vaalitentissä ilmeisesti vakuutti kuulijat. Koivistoa pidettiin Oksanen tutkimuksen mukaan ainakin suuressa vaalikeskustelussa (15. 1.) ehdokkaista selvästi harkitsempana. Vastaajista 66 % oli tätä mieltä (mt. 13), kun esim. Kivistön, joka oli seuraavaksi harkitsein, vain 36 % arvioi harkitsevaksi. Samoin Koivis-

toa pidettiin ylivoimaisesti eniten luottamuksen arvoisena ja hän lisäsi selvimmin arvostustaan vaalikeskusteluissa. Erityisesti Koiviston kannattajat pitivät vaaliohjelmien vaikutusta äänestyspäätöksiinsä suurena (mt. 13—14), olkoonkin että haastattelu herätti myös ristiriitaisia tunteuksia.

Tarkastelen seuraavassa Koiviston vaalitenttin valossa, miten haastattelun sisällöt ja keskustelijoiden keskustelustrategiat ja nonverbaali viestintä vaikuttivat tai voivat vaikuttaa haastateltavan uskottavuuteen. Tavoitteeni on osoittaa keinoja, joilla uskottavuutta ja »imagoa» voidaan retorisesti etenevässä keskustelussa lähestyä objektiivisesti myös keskustelun sisällöllisestä analyysistä.

Vaalitentti keskustelutyypinä

Keskustelun tavoite

Vaalitenttin tavoite ei ole haastateltavan tunteman tiedon välittäminen avoimin kysymyksiin ja kannustamalla haastateltavaa puhumaan. Se eroaa olennaisesti tällaisesta haastattelusta. Vaalitentissä on kuulustelemisen piirteitä: kysyjä valitsee keskusteluteemat ja lähestymistavat, jotka ovat usein vastaajan kannalta ongelmallisia. Vastaajan on puolustettava näkemyksiään ja selitettävä esitettyjä tulkintoja parhain päin sekä koetettava saada aloite käsiinsä.

Vaalikeskustelu kielipelinä

Keskustelu voidaan kuvata puheenvuoroista, siirroista, koostuvana kielipelinä. Osa katsojista suhtautuukin vaalikeskusteluihin kuin peliin ja seuraa, kuinka haastateltava ja haastattelijat »pärjäävät» niissä, oli se sitten esiintyjien tarkoitus tai ei. Kielipeliäjäntelun tukevat ja kiistävät siirrot sekä keskustelu- ja kohteliaisuusmaksimit sopivatkin hyvin vaalitenttin kuvaukseen.

Vaalitentissä haastattelijalla ja haastateltavalla ei ole yhteistä keskustelun tavoitetta, ja he eivät välttämättä noudata yhteistyön periaatetta ja siihen liittyviä määrän, laadun, suhteen ja tavan maksimeja kuten haastattelussa, jossa pyritään haastateltavan tietojen ja mielipiteiden neutraaliin tai kiinnostavaan välittämiseen, tai keskustelussa, jossa pyritään yhteisen ongelman ratkaisuun. Vaalitentissä ei myöskään pyritä haastateltavan kasvojen säilyttämiseen ja nostamiseen, vaan siinä rikotaan kohteliaisuusmaksimeja (maksimeista ks. esim. Leech 1985 ja Levinson 1983).

Hakulinen (1983) ja Lautamatti (1983) ovat todenneet, että vaalitentille on tyypillistä kysymysten muotoilu niin, että ne pakottavat vastaajan kannaltaan ongelmalliseen tulkintaan. Hakulinen on myös arvellut, että tehokkain tapa vastata tällaisiin kysymyksiin on kiistää epäsuorasti niiden relevanssi.

Myös haastateltavan uskottavuuden kannalta on kiintoisaa, miten keskustelu etenee ja miten haastateltava vastaa erityyppisiin kysymyksiin. Vaalitentti muodostaa hierarkisesti etenevän tekstin ja siihen voidaan soveltaa kysymyksistä ja vastauksista koostuvan opetuskeskustelun sisäl-

löllisen etenemisen kuvausta (Leivo et al. 1987b, 148—161). Vaalitentissä haastattelija kuten opetuskeskustelussa opettaja vie keskustelua eteenpäin sisällöllisesti, ja vastaajalle jää vain mahdollisuus täydentää tekstin kannalta marginaalisia seikkoja. Vaalitentti etenee määritellen, ekspositorisesti, ja vastakkain asetellen, argumentoivasti. Kysyjä koettaa pakottaa vastaajan esimerkiksi (puheenvuorot 1—4 seur. luvussa) esittämään kyllä-ei kannanoton määrittelemisensä asenteisiin. Koulussa oppilas tyytyy opettajan asettamaan viitekehukseen, mutta vaalitentissä vastaaja koettaa saada aloitteen käsiinsä sisältöjen käsittelyssä.

Haastateltavan uskottavuus

Vaalitentissä viestin ja viimekädessä viestijän uskottavuus on tärkeä. Tästä näkökulmasta vaalitentti on kielipeli, jossa haastattelijan (lyh. H) tavoite on haastatellun uskottavuuden testaaminen saattamalla hänet pulaan tulkitsemalla ongelmallisesti hänen sanojaan ja tekojaan. Haastateltava taas varoo (tai piilottelee) katsojia — äänestäjiä — jakavia ja loukkaavia tulkintoja. Tämä tulee Koiviston (lyh. MK) vaalitentissäkin useasti ekplisiittisesti esille, esim. (puheenvuorot 88—89):

H: luuletteko, että tällainen asennoituminen (sosialismiin) saattaisi pelottaa porvarillisia äänestäjiä?

MK: /huokaa/ jos mää annan yksinkertaisia vastauksia mutkikkaisiin kysymyksiin, niin näitä yksinkertaisia kysymysvastauksia voitaisiin tähän tarkoitukseen käyttää.

Keskustelussa ovat tärkeitä myös nonverbaalit viestit ja niiden aitous, ja myös puhekumppanien käyttäytyminen vaikuttaa uskottavuuden tulkintaan. Tässä uskottavuuden ja luotettavuuden arvioinnissa on sisällön lisäksi otettu huomioon puheenvuorojen paraverbaaleja ja formaalisuuteen liittyviä piirteitä. (1)

¹ Sisällön kuvauksiin presuppositiot, sisällytykset ja muut implikaatiot tai niillä täydennetyt propositiot on merkitty (pääpiirteisään) sulkeisiin. Paraverbaalit piirteet ja rekisterit on kuvattu sanallisesti, ja jos kuvauksissa on tulkintoja, ne on merkitty lainausmerkkeihin ellei tulkinnallisuus muuten käy tekstistä ilmi. Kuvauksen retorisisista ja pragmaattisista käsitteistä ks. Leech 1985, Levinson 1983 ja Leivo et al. 1987a.

Keskustelustrategiat ja uskottavuus vaalitentissä

Keskustelun avaus

Yksi keskustelun kriittinen vaihe on sen avaus. Koiviston vaalitentissä haastattelijoiden (Jyrki Koulumies (JK) ja Antero Kekkonen (AK)) ensimmäinen kysymys käsittelee television ja Gallup-kyselyjen merkitystä presidentinvaaleissa:

1. H: Mauno Koivisto, jos suunnannäyttäjäpresidenttien K. J. Stålbergin ja J. K. Paasikiven aikana olisi tunnettu Gallup-tutkimukset ja televisio, uskotteko että heistä milloinkaan olisi voinut tulla presidenttejä?

2. MK: hyvin mahdollisesti

3. H: katsotte että tämä uusi viestintä eli, tällainen Gallupohjailu ja television tietyt erilaisia piirteitä korostavat, seikat, eivät olisi tehneet mahdolliseksi, että heistä olisi tullut presidenttejä. Toinen oli ratisevan kuiva virkamies ja, toinen koleerinen kiivailija

4. MK: minun tiedossani ei ole mitään semmoista tekijää joka, ei olis viitannut siihen etteikö se olis ollu mahdollista

Haastattelun avaus (1) ohjaa suhtautumista televisioikampanjoihin. Avauskysymyksen, sen valmistelun ja vastauksen (2) sisältö kielellisine implikaatioineen (sulkeissa) voidaan muuntaa seuraavaan muotoon:

H: P on, että jos suunnannäyttäjäpresidenttien KJS ja JKP aikana olisi tunnettu tv-haastattelut ja Gallupit, (olisi ollut mahdollista, että heistä ei olisi milloinkaan voinut tulla presidenttejä). Uskotteko P:n?

T: (Koivisto on haastatteluhetkellä Gallupien suosikki)

MK: (uskon että heistä olisi) hyvin mahdollisesti (tullut presidenttejä)

Koivisto ei eksplisiittisesti vastaa avauksen pääjäseneen, olettamista ja uskomista (doksastista suhtautumista) koskevaan kyllä-ei-kysymykseen, vaan kiistää uskomisen kohteen (P) kannaltaan ongelmallisen määrittelyn. Kun (P) on implisiittisesti kieltävä lause, voidaan kysymys esittää kaavamaisesti muodossa

uskotteko että (neg p)

ja vastaus muodossa

(uskon) että p

Kielteisyyden, sen implikointi ja moninkertaisuus (esim. *eivät olisi tehneet mahdolliseksi että...*)

tekevät vastaamisen ja argumentoinnin seuraamisen vaikeaksi kuten Hakulinen (1983) ja Lautamatti (1983) ovat huomauttaneet.

Määrittelyn (P) ongelmallisuus ei kuitenkaan sisälly kysymyksen valmisteluun eikä sen kielellisiin implikaatioihin. Se voidaan johtaa vain haastattelun ulkopuolisesta kontekstista, kysymyksen aktuaalistamasta tilanteesta (T): Koivisto on haastatteluhetkellä Gallupien suosikki. Vastaajalle ja kuulijalle, joka tietää vaalitentien kysymysten tavoitteen, ehdokkaan saattamisen puolaan, on selvillä poliittisesta tilanteesta ja aktiivisesti tekee päätelmiä keskustelusta, avauksen ongelmallisuus on siinä, että niin myönteisen kuin kielteisenkin vastauksen jälkeen väitteen »gallupien ja tv:n suosikeista kuten MK:sta ei voi tulla suunnannäyttäjäpresidenttejä» tosiasiaksi oletaminen (faktisuuden presupponointi) jäisi voimaan.

Keskustelunavaus ja sen tulos on koko keskustelun kannalta merkittävä. Se luo odotuksia, ja vaikka kaikki kuulijat eivät nopeasti etenevässä haastattelussa ymmärrä puheenvuoroja ja tee päätelmiä loogisesti, niin jos »gallupien ja tv:n suosikeista ei voi tulla suunnannäyttäjäpresidenttejä» tapaiset päätelmät jäisivät torjumatta, haastateltava olisi vaikeassa tilanteessa. Sekä onnistuminen että epäonnistuminen haastattelussa olisi hänelle rasite.

Asennekysymyksiin vastaaminen

Kysymykseen sopiva tukeva siirto olisi vastaus *uskon/en usko P:tä*. Koiviston puheenvuoro ei ole kysymyksen diskursiiviseen viitekehykseen sopiva pari vaan kysymyksestä poikkeava kiistävä siirto. Siinä kiistetään kysymyksen edellytykset (P). Vastaaaja ei tule mukaan haastattelijoiden asettamaan keskustelun viitekehykseen. Retorisesti kiinnostavaa on, menetteleekö vastaaaja yhteistyön periaatteen mukaan vai torjuuko hän kysymyksen »vain retorisesti». Tällaiseen manipulaatiiviseen avaukseen on mahdollista muotoilla suhdemaksiimin (»ole relevantti») alamaksiimi, jonka mukaan vastaaaja menettelee oikein keskustelun etenemisen kannalta:

Jos doksastista asennetta kysyvään kyllä-ei-kysymykseen vastaaminen jättää tilanteessa voimaan vastaaajan kannalta ongelmallisen proposition faktisuuden, ja vastaaaja kiistää

asenteen kohteena olevan proposition (esim. uskon että neg P), hän noudattaa yhteistyön periaatetta korjaamalla kysymyksen sisältämän yhteistyön periaatteen rikkomuksen.

Haastattelija (AK) ilmeisesti noudattaa maksimia, sillä hän hyväksyy vastaajan menettelyn ja tulkitsee kiiston puheenvuorossaan MK:lle edullisesti:

H: näkemysenne siis on, että uusi viestintä eli gallupohjailu ja television (ehdokkaiden? johonkin(?) verrattuna) erilaisia piirteitä korostavat seikat eivät olisi tehneet mahdottomaksi, että näistä olisi tullut presidenttejä (vaikka) toinen oli ratisevan kuiva virkamies ja toinen koleerinen kiivailija».

MK: minun tiedossani ei ole mitään sellaista seikkaa

Koivisto tukee täydennyksellään haastattelijan siirtoa ja samalla vielä torjuu oletuksen »galluppien suosikeista ei voi tulla suunnannäyttäjäpresidenttejä». Näin Koivisto saa avausepisodissa aloitteen haltuunsa sisällöllisesti ja diskursiivisesti rikkomatta yhteistyön periaatetta.

Selviäminen ongelmallisista tulkinnoista

Seuraavaksi ohjelmassa esitetään katkelma Koiviston vaalitulaisuuksista, joka on valmistelua varsinaisen haastattelun ensimmäiselle, vastaajan kannalta ongelmalliselle kysymykselle:

/painokkaasti, huolellisesti/ /painokkaasti

5. H: Pääministeri Mauno Koivisto, puolue-
toverinne pääjohtaja Esko Niskanen on tänään
Turun Sanomissa paheksunut vaalikampanjaan-
ne PUNAväriä ja AATteen

/ /painokkaasti

puuttumisesta, oletteko ITse tyytyväinen siihen
että, aatteen väriä on ollut niukasti tanssin ja
laulun

lomassa, nähtävillä?

/suhteellisen hitaasti, katkonaisesti

6. MK: minusta tää on hyvin harkitusti tämä,
homma

/ /liioiteltu intonaatio, sujuvasti

hoidettu ja, valtakunnan värit ovat olleet vahvasti
esillä, punaväri myös

Haastattelija (JK) aloittaa puhuttelulla, joka päättyy nousevaan intonaatioon. Tässä kontekstissa, kun on käynyt selväksi, että keskustelijat

eivät pyri yhteistyöhön, intonaatio antaa puhut-
telulle haastavan sävyn. Vaikutelmaa tukee pu-
heenvuoron sanoja painottava intonaatio ja huo-
lellinen ääntämys. *Esko Niskanen* (sukunimen
ensitavu saa poikkeuksellisen voimakkaan painon ja *s* on poikkeuksellisen pitkä) ja haastat-
tava (*ITse*) saavat kontrastiivisen painotuksen,
ja voimakkaasti painottuu myös lauseke *PUN-
väri ja Aate*.

Vastauksensa MK aloittaa »harkitsevasti» ja tavoitellen, mutta toinen ilmaus on sujuvampi. Puheenvuoroissa on selvä kontrasti. Haastat-
telijan puheenvuoro on formaaliselta kuulostava,
painottava ja luetun tuntuinen. MK:n siirto kuu-
lostaa spontaanilta ja on kieliasultaan ja ääntä-
mykseltään informaalisempi. Se on aluksi har-
kitseva, sitten sujuva, ehkä liiankin sujuva ollak-
seen täysin spontaani, ja liioitellulla, loppua koh-
ti nousevalla intonaatiolla esitty fraasi *punaväri
myös* ehkä antaa sille hieman ylimielisen, vähek-
syvän kaikkea-sitä-kysytäänkin sävyn.

Sisällöllisesti siirron ensimmäisessä ilmaukses-
sa väitetään pääjohtaja Esko Niskasta auktori-
teettina käyttäen aatteen ja punaväriä puuttumi-
nen MK:n kampanjasta. Varsinaisessa kysymyk-
sessä kysytään evaluatiivista suhtautumista kam-
panjaan, jonka puutteet presupponoidaan todek-
si, kaavamaisesti:

H: puolue-
toverinne pääjohtaja EN on tänään
paheksunut vaalikampanjaanne punaväriä ja aat-
teen puuttumisesta. P on, että aatteen väriä on
(vaalikampanjassanne) ollut niukasti tanssin ja
laulun lomassa. Oletteko tyytyväinen P:hen?

MK: minusta tämä homma (vaalikampanja)
on hoidettu hyvin harkitusti ja valtakunnan vä-
rit ovat olleet vahvasti esillä ja punaväri niiden
joukossa

Vuoroparissa toistuu edellisen kuvio. Koivis-
to ei vastaa asennetta koskevaan kyllä-ei-kysy-
mykseen, vaan kiistää kysymyksen edellytykset
(ja relevanssin), kampanjan »huonouden». *Olla
tyytyväinen* on faktinen predikaatti ja kysymys
on niin asetettu, että vastaa siihen myöntävästi
(»Kyllä, olen tyytyväinen puutteelliseen kampan-
jaani») tai kieltävästi (»En ole tyytyväinen puut-
teelliseen kampanjaani»), vastaaja joutuu epä-
edulliseen valoon. Kiistävässä siirroksaan MK an-
taa uuden tulkinnan kysymyksen edellytyksille,
pitää kampanjaansa »hyvin harkitusti hoidettu-

na» ja täydentää kampanjan värejä valtakunnan väreillä, joihin hän sisällyttää kysytyn punaisen.

Ei ole yksiselitteisesti mahdollista päätellä, kuka voitti tämän syklin ja millä perustein. Koiviston puheenvuoro on suhteellisen spontaani ja aito, kysyjän muodollinen. Vastaaaja myös »pääsee sanomaan viimeisen sanan», mikä on onnistumisen kriteeri kielipeleissä, joissa retoriset kriteerit ovat keskeisiä ja loogiset toissijaisia. Sisällölliset arviointikriteerit, kuten valtakunnan värien (mukaanlukien punainen) korostaminen ja aatteellisuuden sivuuttaminen (vaikka vastauksen »harkitusti hoidetusta» voi ehkä päätellä, että myös aatteellisuus oli hyvin hoidettu), voivat johdattaa arvioijan lähtökohdista riippuen erilaiseen vaikutelmaan vastaajan uskottavuudesta ja menestymisestä.

Ei myöskään ole itsestään selvää, tulkitaanko kysymyksen manipulatiivinen muotoilu ja auktoriteettiin vetoaminen tässä asialliseksi eli vaatiiko kysymys edes asiallista vastausta.

Aatteellisuuden tahallisen tai tahattoman sivuuttamisen hyödyntää toinen haastattelija (AK) kuitenkin välittömästi:

7. H: onko tämä maata kiertänyt jokseenkin epääatteellinen

/nopeasti

show edesauttanut kansalaisia tietämään, millainen

/

vaihtoehto te todella olette?

/nopeasti /

8. MK: no minä olen koettanut sitä kertoa

9. H: millainen vaihtoehto te olette?

/»spontaanisti»/

10. MK: RAKentava, KOKoava

11. H: Teillä ei ole enempää sanottavaa tässä suhteessa k-

/nopeasti

12. MK: totta kai mut

/

mää käsitin että tässä pitäis olla lyhytsanainen

Puheenvuorosta 7 haastattelun etenemisstrategia muuttuu. Haastattelija (AK) pitää hallussaan avaukset ja keskustelun aloitteet, vaikka MK vastaakin (8) hyvin epäsuorasti kysymysmuotoiseen johdantoon (onko tämä epääatteellinen show auttanut kansalaisia tietämään P:n) eikä siirron sisällölliseen pääasiaan (P on, millainen vaihtoehto te (presidenttiehdokkaana) todella (!) olette).

Epäkohteliaisiin kysymyksiin vastaaminen

Vastaaajalle epämieluisien asioiden kysyminen siinänsä ei riko yhteistyön eikä kohteliaisuuden periaatteita. Haastattelijat rikkovat kuitenkin avauksissa 1, 5 ja 7 positiivisen kohteliaisuuden »kohota kumppanisi sosiaalisia kasvoja» periaatetta esittämällä ongelmalliset kysymykset tavalla, joka pyrkii haastateltavan kasvojen menetykseen. Avausten »epäkohteliaisuusmaksimi» voidaan muotoilla seuraavasti:

Jos kysyjä muotoilee asennekysymyksen vaihtoehtokysymyksenä niin (esim. uskotteko että (P)), että sen sisältämän vastaajalle problemaattiset proposition (P) faktisuus jää voimaan vastataan kysymykseen kielteisesti tai myönteisesti, hän rikkoo yhteistyön periaatetta.

Vastaaaja poikkeaa kasvonsa säilyttääkseen avausten epäkohteliaasta viitekehystä ja vastauksessaan (8) rikkoo sisällöllistä suhdemaksimia (»ole relevantti») vastaamalla vain sisällöllisesti toisarvoiseen asiaan. Toisaalta hänen on kasvonsa säilyttääkseen torjuttava tämä johdannon epäedullinen tulkinta vaalikampanjastaan. Torjunnan voi vastauksesta epäsuorasti päätellä, ja implisiittisellä torjunnalla vastaaja välttää intämisen, kysyjien implikaatioiden toistuvan kiistämisen.

Vuoropareissa 7—8 ja 11—12 keskustelu etenee retorisesti. Kysyjät eivät luovu torjutuista oleuksistaan ja vastaaja kiertää kysymyksen intämisen välttämiseksi, ja siirrossa 12 vetoaa kyseenalaiseen retoriseen kiertämiskeinoon sisällöllislogisten etenemisen asemesta. Keinojen perustelut, hyväksyttävyyt ja vaikuttavuus jäävät kuulijan tulkinnan varaan.

Kun kysyjä rikkoo yhteistyön periaatetta, ei sen noudattamista voida vaatia vastaajaltakaan, ja rikkomisen ei välttämättä johda uskottavuuden menetykseen. Näin haastateltavan selviäminen ja uskottavuus episodissa 7—12 jää sisällöllisesti vastauksen 10 ja poliittisesta asiassisällöstä riippumattomien tekijöiden (esim. katsojien ennakoasenteisiin perustuvan tulkinnan) varaan, etenkin kun sekä haastattelija että haastateltava esittävät puheenvuoronsa suhteellisen sujuvasti ja spontaanisti, »uskottavasti».

Kysymys (9) ja vastaus (10) ovat suoria eikä kysymys rajaa vastausmahdollisuuksia. Keskus-

telu etenee vuoroparissa sisällöllis-loogisesti, kysymys ja vastaus seuraavat nopeasti toisiaan ja ne esitetään suhteellisen nopealla tempolla, joten vaikutelma on spontaani ja aito. Vastauksen sanojen ensitavuja painottava ja nopeasti esitetty konjunktion (asyndeettinen) luettelo vielä tehostaa spontaaniuden tuntua (vs. painottava, hidas »muodollinen ja harkittu» rekisteri esim. puheenvuorossa 5). Haastattelija ei kuitenkaan implisiittisesti hyväksy (11) vastausta eikä Koivisto (12) perustele termejään tai kumoa haastattelijan epäilystä asiallisesti.

Keskustelukumppanin puheenvuorojen arviointi

Kun vastauksen sisältö ei tyydytä kysyjää, hän siirrossaan (11) olettaa vastaajalle ongelmallisesti, että tällä ei ole muuta sanottavaa (vs. esim. että pyytäisi selvennystä). Tämän tulkinnan MK kuitenkin torjuu (12) keskeyttämällä siirron ja puhumalla päälle. Samalla vastaaja poikkeaa sisältöjen käsittelystä proseduraaliseen keskusteluun esittämällä vastauksen perusteluksi oletuksen keskustelun säännöistä (vs. että täsmentäisi kuvaustaan). Kommentti (11) rikkoo suhteen maksimiamia, maksimin rikkominen voitaisiin muotoilla seuraavasti:

Jos keskustelukumppanin vastaus ei tyydytä kysyjää ja kysyjä olettaa, että vastaaja ei pysty muuhun (parempaan) vastaukseen, hän rikkoo yhteistyön periaatetta.

Myös vastaajan välttämistä strategia rikkoo suhteen maksimiamia, ja rikkomus voidaan muotoilla seuraavasti:

Jos keskustelukumppani ei ole tyytyväinen puheenvuoron sisältöön ja puhuja olettaa syyksi muodolliset (kumppanin asettamat) keskustelusäännöt, hän rikkoo yhteistyön periaatetta.

Keskustelun sisällölliset etenemisstrategiat

Jos ajattemme katsojan päätelmien perusteita Koiviston uskottavuudesta koko keskustelun tässä vaiheessa, niin Koivisto ei ole torjunut eksplisiittisesti kysymyksen 7 ajatusta epäaatteellisesta showsta. Kuulija voi kuitenkin tulkita kysymyksen haastattelijan intämiseksi ja vastauksen kiertelyksi. Näin vastauksen rakentavuus ja ko-koavuus jäävät kuulijoiden uskon ja ennakkokäsityksiin perustuvan tulkinnan varaan.

Seuraavassa kysymyksessä (13) haastattelija (JK) muuttaa strategiaansa: hän tekee lyhyen vaihtoehtokysymyksen (ja ottaa huomioon MK:n kommentin kuvauksen sanamäärästä):

13. H: oletteko sosialistinen vaihtoehto?

/katkonaisesti,

14. MK: ööö, jos ö minua pitää välttämättä kuvata yhdellä

sanalla niin tämä ei ole oikea ilmaisu

Koivisto torjuu kysymyksen ehdotuksen välttämättömäksi väittämänsä keskustelusääntöön vetoamalla ja esittää varauksia, joista jatkossa keskustellaan hänen aikaisempien käsitystensä ja nykyisten suhtautumistensa perusteella. Jatkossa on lukuisia edellä kuvatusta eroavia yksityiskoh-
tia, mutta tärkeimmät yhteistyön periaatteen kannalta kyseenalaiset tai sen vastaiset etenemistavat, joita diskursiivisesti ja sisällöllisesti varioiden keskustelu etenee, voidaan jakaa kahteen päätyyppiin. Ensimmäisessä tyyppissä (i) kysyjä esittää kysymykselleen niin tiukan ja ongelmallisen rajauksen, että haastateltava ei vastaa kysymyksen vaan kiistää kysymykseen liittyvät oletukset. Toisessa tyyppissä (ii) kysyjä tekee suoran kysymyksen, mutta vastaaja sisällyttää vastaukseensa niin paljon varauksia, että kysymykseen ei saada yksiselitteistä vastausta.

Koivisto myös vastaa kysymyksiin epäsuorasti, esim. (puheenvuorot 35—36):

H: onko sitä (verotusta) varaa kiristää vielä

MK: /huokaus/ öö valtiolla on paljon tuloja ja paljon menoja. Ja siis nii, näissä puitteissa tämän niinsanotun bruttoveroasteen puitteissa pitäis olla kaikki edellytykset hoitaa asioita paremmin kuin niitä on hoidettu

Vastaus kiertää kysymyksen ja välttää persoonallista kannanottoa käyttämällä ulkoisen välttämättömyyden (episteemisen mahdollisuuden) modaliteettia. Puheenvuoroa voinee kuitenkin pitää tukevana siirtana, vastauksena, josta suhteen maksimiamia (»ole relevantti») normaalisti soveltamalla on mahdollista päätellä, että verotusta ei tarvitse kiristää.

Koivisto myös (iii) hyödyntää avoimet kysymykset, jotka sallivat vastaajalle edulliset vastaukset ja yhteistyön noudattamisen (esim. 10 edellä ja puheenvuorot 27—28):

H: ... näin ollen mistä me tiedämme, mihin me teidän johdollanne olemme menossa

MK: nykyisestä tilanteesta lähtien, nykyisen yhteiskuntajärjestelmän pohjalle rakentaen, parempaan suuntaan, solidaarisempaan inhimilliseen suuntaan

Kun kysymysten ehtojen ja termien määrittely johtaa käsitteiden tarkennuksiin ja vastauksiin, keskustelu etenee sisällöllis-loogisesti »sofistisesta» sävyistä huolimatta. Keskustelussa myös eksplikoidaan käsittelysääntöjä (miten vastataan, yleisesti, täsmällisesti, lyhyesti jne.) tavalla, jota voi pitää sisällöllis-loogisesti relevanttina.

Aitous ja nonverbaalien viestien tulkinta

Puhutun viestin ominaisuudet tulkitaan eri tavalla eri kontekstissa. Vastausten »varmuus» ja nopeus saattaa lisätä uskottavuutta, mutta saman vaikutelman voi tuottaa myös »harkitseva» paraverbaali rekisteri, ja »varmuus» ja nopeus voi myös saada kuulijan epäoimiaan puhujan uskottavuutta. Konteksti ei ole staattinen vaan dynaaminen käsite.

Aitouden vaikutelma on paraverbaalien piirteiden uskottavuuden edellytys. Jo Argyle (1969) painotti, että nonverbaali viesti voittaa verbaalisen viestin tulkinnassa jos sitä pidetään aitona. Aitouden eksplisiittinen ja apriorinen määrittely viestintätilanteista riippumatta ulkoisten käytäytymispiirteiden (hymyily, nopeus, sujuvuus jne.) avulla ei ole mahdollista. Koivisto esimerkiksi hyvin usein huokailee aloittaessaan vastaukset. Kuulijan tulkinta voi olla, että hän näin signaloi vastaamisen vaikeutta tai kysymysten puutteellisuutta tai monimutkaisuutta, mutta myös vastaajalle epäedullisempi teeskentelyn tai vastaamisvaikeuksien oletus.

Seuraavassa katkelmassa haastattelija tiedostamattaan ja näin aidosti signaloi vastauksen puutteellisuutta (puheenvuorot 121—1228).

/painottaen, »pontevasti»

H: minusta on vähän kummallista että te nyt jo toisessa kohdassa tällaisessa periaatteellisessa kohdassa puhutte symbooleista, äsken sosialismin kohdalla ja nyt YYA-

sopimuksen öö kohdalla

/liioiteltu intonaatio, suhteellisen nopeasti

MK: niin minä käsitan että kaikki sanat ovat

symbooleja

/suhteellisen nopeasti

H: /huokaa/ mennään eteenpäin näissä kansainvälisissä

/painottaen

asioissa, muuttaako Naton raskaan kaluston varastointi

/

Norjassa Pohjolan tasapainotilannetta?

/katkonaisesti

MK: /tauko/ öö, te tarkoittatte näitten tuki-kohtien perustamista?

/painokkaasti/

H: kun Natomaat

/keskeyttää, katkonaisesti/

MK: ennakkovarastointia

/keskeyttää, painokkaasti/

H: nimenomaan

/katkonaisesti/

MK: Norjaan ja Tanskaan

/painokkaasti/

H: nimenomaan

/katkonaisesti, nopeuten

MK: /huokaa/ /tauko/ silloin kun tämä kysymys, tai kun tämä kysymys heräsi, niin se, se heräsi lähinnä norjalaisten toimesta, öö sen jälkeen tä- näitä toimenpiteitä on pyritty TULkitsemaan sillä tavalla että ne edustavat Norjan toisenlaista asennoitumista, norjalaiset ovat itse...

Tilanteessa on kaksi pitkää episodua keskusteltu mm. sosialismista ja YYA-sopimuksesta ja nimenomaan sanojen merkityksestä. Haastattelijan huokaus ja »alistunut» *mennään eteenpäin* tehokkaasti asettaa kyseenalaiseksi ja nostaa tiedostamattomalla tasolla esille Koiviston epätydyttävän lähestymistavan, ja vastauksen nopeus ja sujuvuus, »nokkeluus» tuntuu tässä tilanteessa vähemmän vakuuttavalta. Haastattelija myös jatkaa »pontevasti ja määrätietoisesti» painottaen sanoja, voimakkaalla äänellä ja keskeyttäen Koiviston puhetta, Koivisto »epäroiden» alkukeskustelua matalammalla äänellä ja katkonaisesti.

Kiertely

Jatkossakin Koivisto kiertää kysymyksen eikä myönnä, että aseiden määrä Norjassa lisääntyy, kun haastattelijoiden mukaan Nato-maat varastoivat sinne aseita ja norjalaiset lisäävät aseistusta. Koivisto ei kiistä tai kumoa haastattelijoiden tiedon faktisuutta vaan toteaa ettei itse tiedä asiaa, esim.

130. MK: lisääntykö aseitten kokonaismäärä niin siitä minulla ei ole tietoa

Näin vastaajan uskottavuus joutuu myös katsojien näkökulmasta koetukselle Nato-teeman käsittelyn lopetuksessa.

Sisällöllisesti avoimeksi jää myös sosialismikeskustelun lopetus, haastattelijoiden asettama potentiaalinen valintatilanne kommunistien ja perustuslaillisten tuen välillä, jos ne ovat toisensa poissulkevia ja omat valitsijat eivät Koivistolle riitä. Kun haastattelijat ovat avanneet teeman käsittelyn viittaamalla Koiviston omaan epäilykseen, ettei hän saa riittävästi valitsijoita valintaan ensimmäisessä äänestyksessä, tuntuu vastaamattomuus kierteiltä teeman käsittelyn lopetuksessa:

/hieman katkonaisesti

112. MK: minusta on aik aina paras aina selkeää että,

/ sujuvasti /

että selvittää niillä, niillä voimilla joita itse kerätään

Vastaus tuntuu tietyn potentiaalisen äänestäjäryhmän loukkaamisen välttelyltä, etenkin kun näkökulma keskustelussa on eksplikoitu aiemmin ja vastaus alkaa takellessa vaikka päättyy »vakuuttavaan» intonaatioon. Toisaalta kysymyksen ainakin osaa kuulijoita ärsyttävä retorinen muotoilu aiemmin (109: *kumman käteen tartute, veljen käteen*) vähentää kierron merkitystä ja kysymys tulkitaan vastaajan tapaan epärelevantiksi, siihen ei tarvitse vastata.

Keskustelua

Tässä on keskitytty vaalitentin ominaisuuksiin retorisenä kielipelinä. Tulkitaanko vaalitentissä avointen kysymysten vastaajalle edulliset mutta abstraktit vastaukset, kysymyksen edellytysten torjuminen, epäsuorat vastaukset ja termien määrittely- ja rajausta vastauksissa piilotteluksi ja todellisten motiivien peittelyksi vai asioiden luonteesta johtuvaksi ja perustelluksi, jää kuulijan tulkinnan ja ennakkokäsitysten varaan. Osa kuulijoista suhtautuu haastatteluun retorisenä kielipelinä kuin kilpailuun, osa arvostaa sisällöllistä etenemistä. Usein kysymykset rikkovat niin selvästi yhteistyön periaatetta, että rikkominen on välttämätöntä myös vastauksissa. Oksasen (mt.)

tuloksista päätellen ilmeisesti ainakin Koiviston kannattajat ovat tulkinneet vastaukset yleensä haastateltavalle parhaiten päin.

Joukkoviestinnän tutkimuksessa puhujien ja esiintyjien uskottavuutta ja luotettavuutta on kuvattu mittareilla, joissa on sovellettu Osgoodin (Osgood, Suci ja Tannenbaum 1961) semanttisen erottelutestin kaltaisia arviointeja ja kysymyksiin perustuvia asennemittareita. Poliitikkojen tv-esiintymisten vaikutusta äänestäjiin taas on mitattu Gallup-tyyppisillä kyselyillä, joilla voidaan esim. seurata suosion muutoksia.

Viestintätutkimuksen näkökulmasta kokonaisvaltaiset asennetutkimukset ovat puutteellisia, vaikka jättäisimme huomiotta mielipiteiden pysyvyyttä, perusteita sekä faktoroinnin mielekkyyttä ja tulkintaa koskevat ongelmat (keskustelua ks. esim. Sallinen-Kuparinen 1987). Viestintätutkimuksen lähtökohta on viesti, joka koostuu sisällöistä ja niiden esittämiseen käytetyistä keinoista. Sisällöt ovat keinoihin nähden ensisijaisia niin vaaleissa yleensä kuin vaaliohjelmisakin. Kivistö esimerkiksi esiintyi suuressa vaalikeskustelussa (Oksanen mts. 44) katsojista 37 % mielestä eniten edukseen (Koivisto vain 15 %:n), mutta hänen valitsijoidensa äänimäärä jäi 11 %:iin, vaikka nousikin galluppeihin verrattuna kuten kuitenkin pienpuolueiden äänimäärät yleensä.

Puheviestin vaikutuksen lähtökohta on viestin sisältö, vaikka esimerkiksi Helsingin Sanomien (20. 1. 87) pääkirjoituksen mukaan »vaalit olivat tällä kertaa luonteeltaan ensi sijassa henkilövaalit. Koiviston henkilö näytti olleen ratkaiseva, ei niinkään se mitä puoluetta ja aatemaailmaa hän edustaa. Kansaan näyttää vedonneen jopa hänen epäsovinnainen puhetapansa, jonka epäselvyydetkin jäivät sivuasiaksi.»

Ehdokas kuitenkin ottaa tai ei ota kantaa tiettyihin propositioihin ja on epäsovinnainen tiettyjä sisältöjä käsiteltäessä. Kannattomuus tiettyissä asioissa on sisällöllistä. Näin katsojien Koivisto-imagon ja Oksasen (mts. 14) Koivisto-luonnehdinnan »harkitsevana, filosofointiin taipuvana antisankarina» perusteet ovat Koiviston vastausten sisällöissä ja tiettyjen sisältöjen käsitelystä kieltäytymisessä. Kielipelissä myös muiden pelaajien siirrot vaikuttavat yhden pelaajan siirtojen tulkintaan. Välttelevät vastaamisstrategiat ja kierteily voidaan tulkita perustelluiksi epä-

relevanteiksi tai epäasiallisiksi tulkittujen kysymysten vastauksissa.

Otsikko sijoittaa vaalitentin myös joukkoviestinnän laajempaan kontekstiin, rationaalisen ja emotionaalisen, tiedostetun ja tiedostamattoman mielipiteenmuodostamis- ja muodostumisprosessin osaksi. Presidenttiehdokkaan esiintyminen vaalikampanjassa, hänen näkemyksensä ja uskottavuutensa siinä on tärkeä mutta vain yksi tekijä ja välivaihe tapahtumasarjassa, jota säätelevät monet esiintyjästä ja esiintymisestä riippumattomat seikat. Tapahtumasarja alkaa ennen kampanjaesiintymisiä, Koivisto esim. loi imagonsa jo pääministerinä. Katsojat koostuvat kansaansa määrittelemättömistä, ehdokkaan kannattajista ja vastustajista ja he seuraavat lähetyksiä erilaisin tiedoin ja odotuksin, joita haastattelu tukee tai asettaa epäilyksen alaisiksi, ja tapahtumasarja päättyy katsojien osalta vaaliliiton ja valitsijamiesehdokkaan, ei esiintyjän äänestämiseen.

Viestintätutkimuksessa kuitenkin myös yksittäinen keskustelu tai haastattelu on itsenäinen vuorovaikutusprosessi, tavoitteellinen kielipeli, jonka kuvaus on kytkettävä laajempaan kontekstiin. Suhtautuminen viestijään ei ole vakio vaan se muuttuu viestinnän ja/tai vuorovaikutuksen edetessä (Sallinen-Kuparinen mt. 12—). Viestinnän uskottavuus- ja luotettavuustutkimuksen tärkeä tavoite on sisältöjen ja keinojen synkronointi, viestinnän etenemisen kuvaus ja suhtautumismuutosten suhteuttaminen niihin.

Sisältöjen ja keinojen kuvauksen relevanssia voidaan arvioida tutkimalla eri näkökulmista keskustelua seuraavien henkilöiden suhtautumisia puhujiin ja suhtautumisten, tiedostettujen vaihtelujen ja tiedostamattomien reaktioiden muu-

toksia keskustelun edetessä. Näin on mahdollista myös objektiivisemmin selvittää paraverbaalien ja yleensä nonverbaalien piirteiden tulkintaa kontekstissa. Parhaassa tapauksessa keskusteluprosessin kuvaus ja reaktio- ja asennemittaukset täydentävät toisiaan ja keskustelun kuvaus ennustaa asennemuutosten suunnat ja paikat. Samalla päästään myös eteenpäin klassisessa retoriikan ongelmassa: mikä on sisältöjen, keinojen ja vaikutuksen suhde viestinnässä ja vuorovaikutuksessa.

KIRJALLISUUS

- Argyle, M.: *Social interaction*. London, Tavistock 1969.
- Hakulinen, A.: On decision making in responses. Teoks. Papers from the 7th Scandinavian conference of Linguistics, toim. F. Karlsson. *Helsingin yliopisto, Yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja* 9. Helsinki 1983.
- Helsingin Sanomat*, no 18, 20. 1. 1982.
- Lautamatti, L.: Response strategies in the tv-interviews of four Finnish presidential candidates: Presentation of a model for analysis. *AFinLAN vuosikirja 1983*, toim. H. Nyssönen ja A. Mauranen. *AFinLA:n julkaisuja* 36.
- Leech, G.: *Principles of pragmatics*. London, Longman 1985.
- Leiwo, M., Kuusinen, J., Nykänen, P. ja Pöyhönen, M.: Kielellinen vuorovaikutus opetuksessa ja oppimisessa 1—3. *Jyväskylän yliopisto, KTL:n julkaisusarja A. Tutkimuksia* 3, 4 ja 5. Jyväskylä 1987. (1987a—c).
- Levinson, S.: *Pragmatics*. Cambridge, Cambridge University Press 1983.
- Oksanen, M.: Television ja radion vaalikeskustelut ja niiden vaikutus presidentivaaleissa 1982. *Radion julkaisusarja B4*. Helsinki, Yleisradio 1982.
- Osgood, C, Suci, G. ja Tannenbaum, P.: *The measurement of meaning*. Urbana, Illinois University Press 1961
- Sallinen-Kuparinen, A.: Ethos as a process: Combining computerized and qualitative analysis of credibility perceptions. Teoks. *Jyväskylä studies in speech communication*, toim. A. Sallinen-Kuparinen. *Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja* 2. Jyväskylä 1987.